संस्कृतम्
कक्षा–नवमी

अवधिः – होरात्रयम् **पूर्णांकः 80**

खण्डः (क)	–	अपठित–अवबोधनम्	= 12 अंकः
खण्डः (ख)	–	रचनात्मक – कार्यम्	= 12 अंकः
खण्डः (ग)	–	अनुप्रयुक्त–व्याकरणम्	= 28 अंकः
खण्डः (घ)	–	पठित–अवबोधनम्	= 28 अंकः

खण्डः (क) अपठित–अवबोधनम् = 12 अंकः

प्रश्न1. अधोलिखितं अनुच्छेदद्वयं पठित्वा प्रदत्त प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

(क) प्रथमः अनुच्छेदः

भारतवर्षः अस्माकं प्रियः राष्ट्रः। एतस्य उत्तरस्यां दिशि हिमालयः, दक्षिण दिशि च हिन्द महासागरः अस्य चरणौ प्रक्षालयति। प्राचीनकाले अस्याभिधानं ःआर्यावर्तः' आसीत्। अत्रपुरा 'भरतः' नामकः एकः प्रतापी नृपः अभवत् तस्यैव नाम्ना 'भारतवर्षम्' इति प्रसिद्धम्। अत्र सर्वत्र प्रकृतेः स्वाभाविकी शोभा दृश्यते। अस्माकं देशे विविधाः भाषाः, विभिन्नाः संप्रदायाश्च सन्ति। 'अनेकतायां एकता' इति भारतीय संस्कृतेः प्रमुखा विशेषता। अस्य धर्मः, दर्शनम्, ज्ञानम् साहित्यं च सर्वम् अप्रतिमम् अद्यापि समीचौनम् उपयोगिनश्च सन्ति।

1. एकपदेन उत्तरत–

(i) भारतस्य उत्तरस्यां दिशि कः वर्तते? (1)

क. विंध्याचलः ख. हिमालयः ग. कैलाशः घ. अरबसागरः

2. पूर्णवाक्येन उत्तरत– (1)

दक्षिण दिशि कः अस्य चरणौ प्रक्षालयति ?

3. निर्देशानुसारम् उत्तरत–

(i) 'अस्यभिधानं' अस्मिन् पदे '<u>अस्य</u>' सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् (1)

क. हिमालयस्य ख. हिन्द महासागरस्य ग. भारतस्य घ. मानवस्य

(ii) 'युष्माकं' इत्यस्य विलोमपदं चित्वा लिखत (1)

क. अस्माकं ख. तव ग. मम घ. मध्यम्

(ख) द्वितीयः अनुच्छेदः

वीराणां कदापि मृत्युः न भवति। समाजाय राष्ट्राय वा स्वजीवनं अर्पयित्वा ते अमराः भवन्ति। तेषु वीरेषुं आसीत् एकः महावीरः क्रांतिकारी चन्द्रशेखरः आजादः। स्वतन्त्रता आन्दोलने एकतः महात्मागान्धि–सदृशाः अंहिसायाः अनुयायियः आसन्। अपरतः क्रान्तिकारिणः आसन, ये मातृभूम्यै स्वरक्तं अर्पितवान्। यदा चन्द्रशेखरः चतुर्दशवर्षीयः एव आसीत् तदा एव सः स्वतन्त्रता–आन्दोलने अकूर्दत्। कारागारे बन्दीभूतः स 'महात्मा गांधी जयतु' भारतमाता जयतु' इति उदघोषं कृतवान्। एतेन रूष्टाः आंग्लाधिकारिणः तम् भृशम् अताऽयन सः मूर्च्छितः अभवत्। न्यायालये न्यायाधीशः तम् अपृच्छत्– तव किं नाम? स गर्वेण उत्तरत– ''आजादः''

प्रश्नाः–

1. एकपदेन उत्तरत– (2)

(i) केषां मृत्युः न भवति ?

(ii). स्वतंत्रता–आन्दोलनस्य महान् वीरः कः आसीत् ?

2. पूर्णवाक्येन उत्तरत– (2)

यदा कारागारे बन्दीभूतः आजादः 'भारतमाता जयतु' इति उद्घोषं कृतवान् तदा आंग्लाधिकारिणः कीद्शं व्यवहारं अकरोत्?

3. निर्देशानुसारम् उत्तरत–

(i) ''रूष्टाः आंग्लाधिकारिणः '' अनयोः पदयोः विशेषणपदं चित्वा लिखत। (1)

अ. रूष्टाम् ब. प्रसन्नः

स. रूष्टाः द. रूष्टायाः

(ii) '' कृतवान् '' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्? (1)

अ. आजादः ब. महात्मा गांधी

स. सः द. त्वमः

4. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। (2)

खण्डः (ख) रचनात्मकं–कार्यम् = 12 अंकः

प्रश्न 2. पत्र–लेखनम् (04)

स्वकक्षाध्यापकस्य विषये मित्रं प्रति लिखितं पत्रम् मन्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया पूरयत–

सरोजनीनगरात्

दिनांकः 12.01.10

प्रिय मित्र!

(i).......... नमस्ते।

अत्र कुशलं तत्रास्तु। (ii).......................... अहम् मम कक्षाध्यापकस्य विषये (iii) .... मम । (iv)........................ एकः निपुणः अध्यापकः अस्ति। सः (v) .... पाठयति। सः निजविषये (vi) . ... अस्ति। सः अतीव (vii) .... अस्ति। परमात्मा तस्य आयुः दीर्घं कुर्यात्। सर्वेभ्यः नमः। तव (viii) .... आकाशः

मन्जुषाः

कक्षाध्यापकः, पत्रे, कुशलः, नमस्कारः, लिखामि, विनम्रः, संस्कृतम्, मित्रम्

प्रश्न (03) अनुच्छेद लेखनम्–

''प्रकाशोत्सव – दीपावली '' इति विषयम् अधिकृत्य मन्जूषापद सहाय्येन संस्कृतेन चत्वारि संस्कृतपदानि लिखत–

मन्जुषाः

दीपानाम् आवलिः, हर्षोल्लासं, कार्तिकमासस्य, अमावस्यां, हिन्दूनां विशेषोत्सवः, भवति, लक्ष्मी गणेशयोः, पूजनं, मिष्ठान्नानि।

अथवा

चित्रं दृष्ट्वा प्रदत्तशब्दानाम् सहायतया चित्रस्य वर्णनं चत्वारि संस्कृतवाक्येष कुरुत–

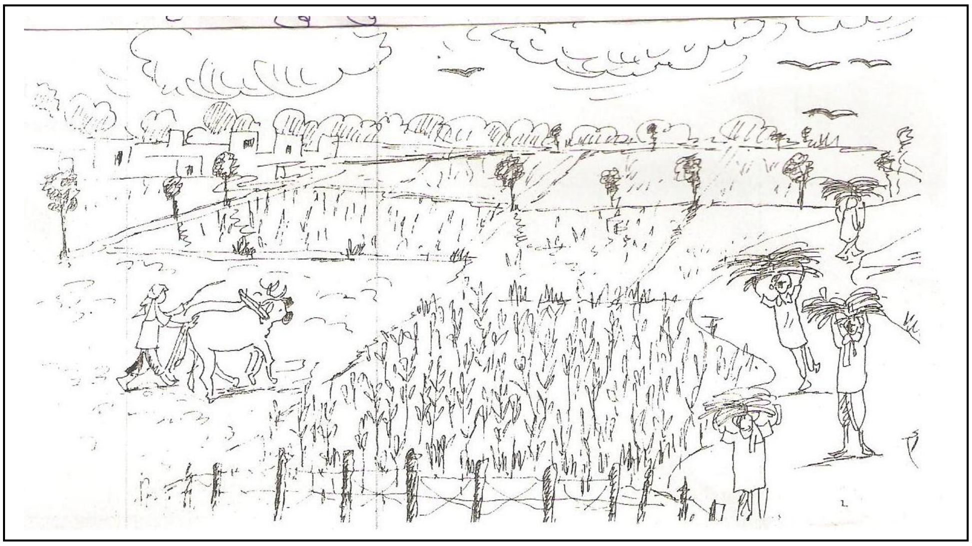

शब्द–सूची

वृक्षाः, खगाः, मेघैः, कृषकः, वर्षाकालः, गगनं, महिला, कर्षति, उडडयन्ते, आनयन्ति, आच्छादितम्।

खण्डः (ग) अनुप्रयुक्त–व्याकरणम् = 28 अंकः

प्रश्न 4.

(i) रेखांकित पदे 'श्रीमत्' शब्दस्य का विभक्तिः? (01)

क. सप्तमी ख. षष्ठी

ग. तृतीया घ. द्धितीया

(ii) अधोलिखित वाक्ये रिक्तस्थाने किं पदं भविष्यति? (01)

.... प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत्।

क. आत्मा ख. आत्मना

ग. आत्मनः घ. आत्मानम्

(iii) प्रकोष्ठे प्रदत्तशब्दस्य समुचितरूपेण रिक्तस्थानानि पूरयत– (02)

क. .... दृष्ट्वा सा अवदत्। (विद्वांसम्, विद्वांसौ,, विद्वषः)

ख. वदन्तु....................स्वभावः कीदृशः भवति? (राजभिः, राजसु, राज्ञाम्)

प्रश्न 5. रेखांकित पदे का विभक्तिः, किं च वचनम्?

(i) पुस्तकालये **<u>त्रीणि</u>** मित्राणि सन्ति। (01)

क. प्रथमा, एकवचनम् ख. प्रथमा, द्वितीय एकवचनम्

ग. तृतीया, एकवचनम्

(ii) अधोलिखितवाक्ये रिक्तस्थाने किं पदं भविष्यति? (01)

.... बालिके गायतः । (द्वि)

क. द्वौ ख. द्वे

ग. द्वयोः घ. द्वाभ्याम्

(iii) कोष्ठके प्रदत्तशब्दे उचित विभक्तिं प्रयुज्य वाक्यपूर्तिः क्रियताम् (02)

क. कारयाने .... चक्राणि भवन्ति (चतुर)

ख. वृक्षे ....फलानि सन्ति। (त्रि)

प्रश्न 6. अधोलिखित वाक्येषु कोष्ठके प्रदत्तधातूनां लोट्लकारे क्रियापदानां किं समुचितं क्रमं भविष्यति?(03)

(i) त्वम् सुखी ....। (भवतु, भव, भवति)

(ii) वयं तत्र ....। (गच्छन्तु , गच्छत, गच्छाम)

(iii) भवन्तौ कार्य......................................। (कुरुताम्, कुरुतम्, करवाव)

प्रश्न 7. अधोलिखित वाक्येषु विधिलिंग क्रियापदानि योजयत– (03)

(i) भवान सत्यं ....। (वद)

अ वदतु ब वद

स. वदेत् द. वदत्

(ii) ते किमपि कर्तुम् न ....। (इष्)

अ इच्छेत् ब इच्छेयुः

स. इच्छाव द. इच्छाम

(iii) इदानीं अहं गृहं ....। (गम्)

अ गच्छेयम् ब गच्छेत्

स. गच्छेताम् द. गच्छेम

प्रश्न 8. समुचितपदैः रिक्तस्थानि पूरयत – (03)

(i) मनुष्यः .... बिना न शोभते। (ज्ञान)

अ. ज्ञानस्य ब. ज्ञानाय

स. ज्ञानं द. ज्ञानेन

(ii) ....सह सीता अपि वनम् अगच्छत् (राम)

अ. रामम् ब. रामस्य

स. रामेण द. रामाय

(iii) पिता ....स्निह्यति। (पुत्र)

अ. पुत्रे ब. पुत्रं

स. पुत्राय द. पुत्रस्य

प्रश्न 9. समुचित विभक्ति पदेन वार्तालाप पूरयत – (05)

आकाशः – मित्र! त्वम् कस्मिन् विद्यालये पठसि?

आशीषः – अहम् केन्द्रीय विद्यालये पठामि।

आकाशः – तव विद्यालयः कीदृशः?

आशीषः – मम............................... (1) (विद्यालय) परितः वृक्षाः सन्ति।

आकाशः – त्वम् केन सह विद्यालयं गच्छसि?

आशीषः – अहम् .... (2) (मित्र) सह विद्यालयं गच्छामि।

आकाशः – तव विद्यालय कुत्रास्ति?

आशीषः – मम् विद्यालय मम .... (3) (गृह) निकषा एव अस्ति।

आकाशः – तव अध्यापकः कीदृशः अस्ति?

आशीषः – मम् अध्यापकः अनुशासनप्रियः विनम्रः च अस्ति।

सः कथयति – ''.....................(4) (ज्ञान) बिना जीवनं वृथा ।

सः.............................. (5) (शिष्य) स्निह्यति।

प्रश्न 10.

(1) धातु + क्त / क्तवतु प्रत्यययोगेन (03)

(क) इदम् पुस्तकं त्वया .... ।

(i) पठितः (ii) पठितम्

(iii) पठित्वा (iv) पठितुम्

(ख) .... छात्रा तत्र अगच्छन् ।
(i) मोदमाना (ii) मोदन्ती
(iii) मोदमानां (iv) मोदन्तीं

(ग) कृष्णेन कंसः .... ।
(i) हतः (ii) हतम्
(iii) हत्वा (iv) हन्तुम्

(2) निर्दिष्ट–धातु–प्रत्यययोगेन रूपेण वाक्यपूर्ति कुरूत– 1x3= (03)
(i) पुस्तकं...................... (पठ् + शतृ) छात्रः पृच्छति।
(ii) .... (नृत् + शतृ) बालिका गायति।
(iii) सा ह्यः उच्चैः......... (दृश् + क्तवतु)।

खण्डः (घ) पठित– अवबोधनम् = 28 अंकः

प्रश्न 11. गद्यांशं, पद्यांशं, नाट्यांशं च पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

अ. गद्यांशं :

ततश्च सा साध्वी भर्तुः शुश्रूषां कृत्वा भिक्षामादाय मुनेः अन्तिकं आगता। सा च मुनिः वद्धान्जलिः तामवदत् कयं त्वया अनन्यगोचरो बलाकावृत्तान्ते ज्ञात इति ब्रूहि, ततो भिक्षां ग्रहीष्ये।'' साऽवदत्–मुने! न भर्तृसेवायाः अपरं कन्चन धर्मं करोभ्यहम्। तत्प्रसादेनैव एव में एतादृशं विज्ञानम्। किन्च इतः धर्मव्याधारण्यं कन्चन मांसविक्रयिणं गत्वां एतत् पृच्छ। ततस्ते श्रेयो भविष्यति त्वम् च निरहङ्कारः भविष्यसि इति''। एवं सर्वविदा पतिव्रतया अभिहितः गृहीतातिधिसत्कारः स मुनिः तां प्रणम्य तद्गृहात् निरगच्छत्।

(i) एकपदेन उत्तरत– (01)
बद्धान्जलिः कः आसीत्?

(ii) पूर्ण वाक्येन उत्तरत– (01)
सा साध्वी मुनिं किमवदत्?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत– (01)
'कञचन' इत्यस्य अत्र अर्थः अस्ति–
क. सुवर्णः ख. कन्चित
ग. किञच घ. सर्वम्

आ. पद्यांशं :

'' धत्ते भरं कुसुमपत्रफलावलीनां ,
धर्मव्यथां वहति शीतभवां रूजं च।
यो सर्वमर्पयति चान्यसुखस्य हेतोः ,
तस्मै वदान्यगुरवे तस्वे नमोऽस्तु।। ''

(i) एकपदेन उत्तरत– (1)
कस्मै नमः ?
अ. रूजाय ब. तरवे
स. सुखाय द. हेतवे

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत– (2)
' वृक्षाः देहं किमर्थं अर्पयन्ति?

(iii) निर्देशानुसारं उत्तरत– (1)
(1) 'वृक्षाय' इति अर्थे अत्र किं पदम् प्रयुक्तम्?
अ. तरवे ब. गुरवे
स. तस्मै

(2) 'यः' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?
अ. गुरूवे ब. तस्मै
स. तरवे

इ. नाट्यांश :

प्रतापः – अयि भ्रातः। कयं जयघोषं कृत्वा मां लज्जयसे?
राजपुत्रः – देव! कथं भवान् वदति एवम्! किं न खलु कृतं भवता राजत्राणाय? स्वदेशं स्वाधीनं कर्त्रुं भवता किं न सोढुम्? विजेष्यते ननु भवान्।
प्रतापः – कुस्तावद् विजयः। स्वदेशमेव व्यक्तुं तत्परोऽहम्।
भटः (अन्जलि बद्ध्वा) महाराज नैव तावत्। स्वामिभाग्यानां अनुगन्तारः वयम्। क्यं सर्वे त्वाम् अनुगमिष्यामः।
प्रतापः – एवं न वक्तव्यम्। कृतज्ञोऽस्मि भवताम् अहम। वीरैः धीरैः बहुउपकृतं देशस्य। स्वदेशे एव तिष्ठ दभिः भवदभिः देशस्य स्वतन्त्रतायै प्रयटनः समाधेयः।

(i) धीरैः वीरैः कस्य बहुकृतम्? (1)
क. देवस्य ख. भटस्य
ग. स्वदेशस्य घ. राजपुत्रस्य

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत– (1)
'स्वामिभाग्यानाम् अनुगन्तारः वयम्। इति के कथयन्ति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत– (1/2)
1. 'परतन्त्रतायैः' अस्य विलोमपदं अत्र किं प्रयुक्तम् ?
क. देशरक्षायै ख. राज्यत्राणाय ग. स्वतन्त्रतायै
2. 'अनुगृहीतः' इति अर्थे किं पदं प्रयुक्तम् ? (1/2)
क. कृतज्ञः ख. उपकृतम् ग. कृतघ्नः

प्रश्न 12. घटनाक्रमानुसारम् अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमेण पुनः लिखत– 1/2x8= (04)
क. अष्टावक्रः पण्डितानां चेष्टितं दृष्ट्वा उच्चै अहसत्।
ख. मात्रानुमतः अष्टावक्रः राज्यसभां गतः।
ग. अष्टावकस्य पिता राजर्षेः जनकस्य सभायां विद्धदभिः सह शास्त्रार्थाय गतः आसीत्।
घ. पण्डिताः तं वक्रदेहं बालं दृष्ट्वा हसितुम् प्रारभन्त।
ड. हे राजन्! किम् वक्रेदेहे आत्माऽपि वक्रः भवति।
च जनकः अपृच्छत् – भो अष्टावक्र! किमर्थं हससि?
छ. अष्टावक्रस्य शास्त्रपाण्डित्येन सर्वे प्रभाविताः जाताः।
ज. अष्टावक्रः उवाच – एते में देहं दृष्ट्वा हसन्ति, अहम् एतेषां मूर्खतां दृष्ट्वा हसामि।

प्रश्न 13. अधोलिखित श्लोकयोः अन्वयं समुचित क्रमेण पूरयत– (02)
(1) '' स्नेहं ददाति यो महयं, नित्यं तस्मै ददाम्यहम्।
ज्योतिः पदार्थज्ञानार्थं कोऽहं वदतु साम्प्रतम्।।''

अन्वयः–यः महयं (i) .... स्नेहं (ii) .... अहम् तस्मै पदार्थज्ञानार्थं (iii) .... ददामि। साम्प्रतं वदतु (iv) .... कः ?

(2) '' अहो! एषां वरं जन्म सर्वप्राष्युप जीवनम्। (02)
धन्या महीरूहाः येभ्यो निराशाः यान्ति नार्थिनः।।''

अन्वयः (i) .... सर्वप्राष्युपजीवनम् एषां..(ii) .... वरम्। धन्याः (iii) .... येभ्यः अर्थिनः (iv) .... न यान्ति।

प्रश्न 14. अधोलिखित–वाक्येषु रेखांकितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं क्रियताम्– (04)
उदाहरणम् – **सर्वप्राणिषु** बन्धुभूतः स्यात्।
केषु बन्धुभूतः स्यात् ?
(i) अहं **त्रुटितान्** तन्तून् संयोजयामि।
अ. के ब. कान् स. कैः द. काभ्यः
(ii) एषा कथा **भरतमुनेः** नाट्यशास्त्रे वर्णिता।
अ. केन ब. कस्य स. कस्मै द. कस्मात्
(iii) भारतं में परं सम्बलम् ।
अ. केन ब. कस्य स. कस्मै द. कम्

प्रश्न 15. अधोलिखितेषु शुद्धम् अर्थम् चित्वा लिखत– (04)
(i) नक्तम् (प्रभाते / रात्रौ)
(ii) द्रुमः (वृक्षः / शाखा)
(iii) अधुना (साम्प्रतम् / पुरा)
(iv) यदि (तदा / चेत्)